

*Макарська Р., д-р, проф.
університет імені Йоганнеса Гутенберга
г. Майнц/Гермерсхайм (Германія)*

ИССЛЕДОВАНИЕ БИОГРАФИЙ ПЕРЕВОДЧИКОВ КАК ГУМАНИЗАЦИЯ ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЯ

Статья посвящена проблеме видимости переводчика (тут: переводчика художественных текстов), которая за последние 20 лет приобретает все большее значение не только в общественной жизни, но и в транслатологических исследованиях. Это связано с постепенным укрупнением переводоведческих разысканий культурологического направления. Проблема видимости переводчика представлена также в онлайн-проекте энциклопедии переводчиков, недавно основанной в г. Гермерсхайм (www.uelex.de).

Ключевые слова: переводчик, биография переводчика, видимость переводчика, переводная литература, энциклопедии переводчиков.

*Makarska R., Dr. Prof.
Johannes Gutenberg University Mainz/Germersheim (Germany)*

TRANSLATOR'S BIOGRAPHIES RESEARCH AS HUMANIZATION OF TRANSLATION STUDIES

The paper is devoted to the problem of translator's visibility, especially for literary texts translators. It became more and more important in the last 20 years not only in public life, but also in the Cultural Translation Studies. A sign of the translator's visibility is the online translator's encyclopedia project (www.uelex.de), recently founded in Germersheim.

Keywords: translator; translator's biography, translator's visibility, translated literature, translator's encyclopedia.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2017 р.

УДК 811.112.2+811.161.2]42'373.7

*Безугла Л.Р., доктор філол. наук, професор,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ТАВТОЛОГІЧНІ ВИСЛОВЛЕННЯ У НІМЕЦЬКОМУ І УКРАЇНСЬКОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

*У статті розглядаються українські й німецькі тавтологічні висловлення на зразок *Sicher ist sicher*; *Життя є життя*, які отримують смисл у дискурсі у вигляді імплікатури. Тавтологічні висловлення становлять висловлення-фразеошаблони розповідної структури з формальним збігом аргумента і предиката пропозиції трьох структурних типів – субстантивні (з повторюваним іменником), прономінальні (з повторюваним займенником) та клаузальні (з повторюваним реченням). Імплікатури тавтологічних висловлень належать до синтаксичного типу конвенціоналізованих імплікатур, оскільки прив'язані до ідіоматичних синтаксичних структур, які виступають їх тригерами. Під тригером імплікатури розуміється мовна одиниця, значення якої мовець використовує у дискурсі для інтендування імплікатури, а адресат – для її виведення.*

Залежно від ступеня конвенціоналізації, тавтологічні висловлення поділяються на тавтологічні прислів'я та дискурсивні тавтології. Німецькі тавтологічні висловлення є більш різноманітними за структурою, ніж українські.

Ключові слова: діалогічний дискурс, конвенціоналізована імплікатура, прислів'я, тавтологічне висловлення, тригер, фразеошаблон.

1. Вступ.

Сучасна дискурсивна парадигма лінгвістики уможливує вивчення синтаксичних одиниць, які є традиційними дослідницькими об'єктами логіки і філософії. Серед таких одиниць – явище тавтології, яке в логіці означає судження, котре є істинним на основі своєї логічної форми в будь-яких можливих світах і тому не має смислу [17: 417], на зразок *Geschäft ist Geschäft; Was sein muss, muss sein; Sicher ka'n'ikej gt = Життя є життя; Гуляти, так гуляти; Жінка як жінка* тощо.

Лінгвістична традиція вивчення тавтології охоплює лінгвостилістичний, фразеологічний та прагмасемантичний напрями. У стилістиці тавтологія здебільшого розглядається як різновид плеоназму, тобто повтору тототожних за смислом і граматично синонімічних елементів у структурі речення [1: 145-146; 18: 173-174], у фразеології – як різновид мовних кліше [19: 14], «загальних місць» [14], ідіом [6: 116], фразеошаблонів [3; 11: 131].

Прагмасемантичні концепції тавтології намагаються пояснити особливості її функціонування в мовленнєвій комунікації із залученням теорії імплікатур Г.П. Грайса [2; 13; 15].

У цій статті представлено прагмадискурсивну концепцію тавтології, яка поєднує прагмасемантичний і фразеологічний напрями, концентруючись на тавтологічних висловленнях (далі – ТВ), що отримують смисл у дискурсі, будучи тригерами імплікатур.

У якості емпіричного матеріалу використовуються драматичні твори німецьких, австрійських та українських авторів, персонажне мовлення яких наближене до розмовного. П'єси Миколи Зарудного, хоча і належать до радянського періоду історії України, мають загальнолюдську тематику і адекватно відображають розмовний дискурс.

Після висвітлення поняття імплікатури (2) та проблемних питань класифікації імплікатур (3) розглянемо ТВ у якості тригера конвенціоналізованої імплікатури (4) і на цьому ґрунті – фразеошаблони німецьких і українських ТВ (5).

2. Поняття імплікатури.

Теорія імплікатур Г.П. Грайса у західному мовознавстві вважається одним із найзначніших лінгвістичних відкриттів 20-го століття [16: 40], складовою частиною сучасного германського мовознавства, такою, що «належить до обов'язкових трюїзмів загальної лінгвістичної ерудиції» [15: 2] (тут і далі – переклад іншомовних цитат мій, Л.Б.). Треба визнати, що це єдина на теперішній час теорія, яка надає дієвий інструментарій для системного аналізу в рамках лінгвістичної прагматики широкого розмаїття імпліцитних смислів у дискурсі.

Імплікатура – імпліцитний смисл висловлення, який навмисно передається мовцем адресату в дискурсі.

За Грайсом, якщо комуніканти спілкуються, вони дотримуються принципу кооперації, який полягає в тому, що вони приймають цілі й установки один одного, інакше спілкування не відбувається: «Твій комунікативний внесок на певній стадії діалогу має відповідати обопільно прийнятним цілям або напрямкам цього діалогу» [13: 26]. Цьому принципу підпорядковані максими кооперації, які передбачають, що мовець має бути стислим і достатньо інформативним (максима кількості), бути щирим (максима якості), говорити за темою (максима відношення), говорити ясно (максима способу).

На принципі й максимах кооперації ґрунтується механізм виводу імплікатури адресатом. Адресат із більшим або меншим ступенем автоматичності та усвідомлюваності робить ланцюжок умовиводів: якщо буквальна інтерпретація висловлення не задовольняє адресата, це має свідчити про порушення певної максими мовцем, але для адресата очевидно, що мовець не має підстав не дотримуватись принципу кооперації, це дає привід адресату дійти висновку, що той навмисно порушує максиму, тобто «експлуатує» її, вкладаючи в свої слова дещо більше, ніж вони означають, тож адресат аналізує висловлення і контекст та виводить імпліцитно виражений у висловленні смисл – імплікатуру.

Отже, характерними рисами імплікатур є інтендованість (навмисність) та імплікативність (виводимість).

3. Проблемні питання класифікації імплікатур.

Хоча теорія імплікатур і є дуже популярною у західному мовознавстві, вона не позбавлена певних протиріч. Таким є, наприклад, розмежування конвенційних і конверзаційних імплікатур. За Грайсом, імплікатура є конвенційною, якщо «її визначає конвенційне значення слів, що використовуються» [13: 25], інакше вона кваліфікується як конверзаційна, «будучи пов'язаною із певними рисами дискурсивного контексту» [ibid.: 26], до яких належать принцип і максими кооперації.

Наводячи приклади конвенційних імплікатур, дослідники зазвичай спираються на конвенційне значення сполучників. Приміром, сполучник *і* у висловленні *Вона вийшла заміж і народила дитину* (але не *vice versa!*) має значення конектора пов'язаних часовою послідовністю подій, тобто конвенційну імплікатуру +> *Вона вийшла заміж, а потім народила дитину*.

Натомість конверзаційна імплікатура виникає тільки у дискурсі. Наприклад, висловлення *Щось собака дуже задоволений*, яке є відповіддю на запитання *А де м'ясо?*, котре належить мовцеві, що здивовано зазирає у розкритий холодильник, не містить мовних вказівок на наявність певного імпліцитного смислу. Тож імплікатура +> *М'ясо з їв собака* виводиться тільки на ґрунті дискурсивного контексту. Зокрема, мовець, почувши висловлення *Щось собака дуже задоволений*, міркує приблизно у такий спосіб:

- 1) я запитав, де м'ясо;
- 2) *Н* відповів, що собака дуже задоволений,
- 3) *Н* відхилився від теми, тобто порушив максиму відношення – його висловлення стосується собаки, хоча я спитав його про м'ясо;

4) у мене немає причин припускати, що *H* не дотримується принципу кооперації, тому що він відповів на моє запитання;

5) отже, *H* порушив максимум відношення свідомо, а саме щоб вкласти у свої слова певний небуквальний смисл;

6) щоб сказати, що собака задоволений, дотримуючись принципу кооперації, *H* повинен мати на увазі, що собака задоволений саме тому, що з'їв м'ясо;

7) *H* повинен розуміти, що ми обидва розуміємо, що припускається, що собака з'їв м'ясо, якщо виходити з того, що *H* є кооперативним;

8) *H* нічого не зробив, щоб змусити мене, свого співрозмовника, не повірити в те, що собака з'їв м'ясо;

9) отже, вочевидь, *H* хотів, щоб я повірив, що собака з'їв м'ясо, і, говорячи, що собака дуже задоволений, він мав на увазі саме те, що собака з'їв м'ясо, тому й задоволений.

Звичайно, у цій ситуації ланцюжок умовиводів робиться блискавично і напівсвідомо, але всім відомі випадки, коли ми годинами замислюємось над тим, що мав на увазі співрозмовник, тож конверзаційні імплікатури, на відміну від конвенційних, можуть мати різний ступінь прозорості – від безсумнівних смислів до туманних натяків.

І тут постає питання, над яким мало хто замислюється, – Чи є конвенційні імплікатури взагалі імплікатурами?

За словами К. Баха, «якщо існують конвенційні імплікатури, то вони мають бути конвенційними і вони мають бути імплікатурами» [8: 329]. К. Бах проаналізував випадки, які традиційно вважаються пресупозиціями або конвенційними імплікатурами: прислівники *only, too*, сполучники *but, so*, імплікативні дієслова на зразок *continue, manage*, а також модифікатори змісту (*content modifiers*) на зразок *therefore, surprisingly*, і дійшов висновку, що висловлення з ними не генерують імплікатуру, а отже, конвенційні імплікатури – це міф, оскільки суперечать одному з головних принципів теорії Грайса – виводимості.

Треба уточнити, що К. Бах аналізував штучно сконструйовані приклади, у відриві від дискурсивного контексту. Тож слід підкреслити, що конвенційна імплікатура не є імплікатурою саме поза контекстом. Проте, мовець може використати значення мовної одиниці, щоб вкласти в неї імплікатуру. Тож один і той самий імпліцитний смисл може бути і імплікатурою, тобто навмисно вкладатись мовцем у висловлення, і ненавмисною, факультативною інференцією адресата або третьої особи. У дискурсивному контексті конвенційні імплікатури дійсно є імплікатурами.

Друге питання, яке часто ігнорується, – Навіщо Грайс увів нові терміни? Замість терміну «імплікація» (*implication*) Грайс використовує термін «імплікатура» (*implicature*), тобто навмисно вкладений у висловлення імпліцитний смисл, замість терміну «імплікувати» (*to imply*) – «імплікувати» (*to implicate*), тобто процес виведення імплікатури [13: 24].

Імплікатури називаються імплікатурами, оскільки вони імплікуються, тобто інтендуються (навмисно вкладаються у висловлення) мовцем і виводяться адресатом

[10: 121; 17: 592] і існують тільки у дискурсивному контексті. Цим імплікатура відрізняється від інференції та імплікації.

Інтендування імплікатури означає, що у комунікативну інтенцію мовця входить перлокутивна мета спонукати адресата до виводу імплікатури. Тож Грайс увів ці терміни, щоб підкреслити навмисний характер аналізованих інференцій.

Оскільки і конвенційні, і конверзаційні імплікатури є інтендованими, залишається тільки один критерій їхнього розрізнення – конвенціоналізованість мовного вираження, тобто наявність у висловленні мовних знаків, до значення яких прив'язана імплікатура.

У цьому зв'язку конвенційні імплікатури доцільно назвати конвенціоналізованими, оскільки їхні висловлення з плином часу здатні підлягати процесу конвенціоналізації (пор.: [9: 57]). Під конвенціоналізацією мається на увазі процес отримання словами й висловленнями конвенційного смислу, який пов'язаний із скороченням часових витрат на його розуміння в дискурсі.

Конвенціоналізовані імплікатури не можна назвати повністю конвенціональними, оскільки одне й те саме висловлення в різних дискурсивних контекстах може мати різні імплікатури. А конверзаційні імплікатури є сенс називати дискурсивними, оскільки на їх актуалізацію впливає тільки дискурсивний контекст.

Тож імплікатури мають два різновиди:

- конвенціоналізовані/конвенційні – імпліцитні смисли, які прив'язані до загальноприйнятих значень слів і синтаксичних структур, тому можуть бути виведені поза контекстом (але у відриві від дискурсивного контексту вони не є імплікатурами);
- дискурсивні/конверзаційні – імпліцитні смисли, які існують тільки в дискурсі та можуть бути виведені тільки у дискурсивному контексті.

Мовні елементи, до яких прив'язані конвенціоналізовані імплікатури, доцільно назвати тригерами (індикаторами) імплікатур. Це вербальні засоби, значення яких мовець використовує для інтендування імплікатури, а адресат – для її виведення.

Термін «тригер» видається більш вдалим, оскільки він акцентує двосторонність процесу – у конструюванні імплікатури задіяні і мовець, і адресат: тригер ініціює активацію імплікатури у їхній свідомості. Натомість термін «індикатор» концентрується лише на адресатові: індикатор вказує йому на наявність імплікатури.

Тригери характерні тільки для конвенціоналізованих імплікатур, тому тип тригера і є критерієм для їхньої класифікації. Тож виокремлюємо лексичні, синтаксичні й паремійні конвенціоналізовані імплікатури.

4. Тавтологічне висловлення як тригер конвенціоналізованої імплікатури.

Тавтологічні висловлення у розмовному діалогічному дискурсі є тригерами конвенціоналізованих, а саме синтаксичних, імплікатур, оскільки становлять синтактико-семантичні структури, значення яких марковано незалежно від лексичного наповнення. Вони визначаються як фразеолошабони розповідної структури з формальним збігом аргумента і предиката пропозиції.

Фразеолошабон – предикативне словосполучення або речення, синтаксична форма якого є фіксованою, а лексичне наповнення – варіабельним. В. Фляйшер [11: 130] характеризує фразеолошабони як такі, що не вписуються в розмежування

номінативних і комунікативних фразеологізмів; вони знаходяться на межі між синтаксисом і фразеологією, тому їх віднесення до фразеологізмів є спірним.

Головна властивість фразеошаблонів полягає в тому, що це не вільно модельовані структури, а такі, в яких граматичні явища виступають у нерозривній єдності з явищами лексико-фразеологічними: це моделі, які в разі заповнення певним лексичним матеріалом стають сполученнями слів зі значенням, що визначається цією моделлю (див.: [5: 33; 4: 133]). Саме тому імплікатури, що генеруються фразеошаблонами в дискурсі, доцільно назвати конвенціоналізованими.

Залежно від ступеня конвенціоналізації, ТВ поділяються на тавтологічні прислів'я та дискурсивні тавтології.

Тавтологічні прислів'я занесено у фразеологічні словники. Наприклад, німецькомовне прислів'я *Sicher ist sicher* має значення *jemand sichert sich durch bestimmte Schritte vorsichtshalber ab, um mögliche negative Folgen in der Zukunft zu verhindern*. Це значення модифікується у дискурсивному контексті, де висловлення отримує референцію відповідно до ситуації його вживання. Наприклад, ситуація розгортається навколо бажання стрільника Гудеця покінчити з життям, оскільки він через свою халатність скоїв злочин – неправильно перевів стрілки, що призвело до зіткнення потягів і загибелі людей. Спочатку він хоче стрибнути з віадуку, але потім повертає до залізничного полотна. Колеги обговорюють його дії і висловлюють припущення щодо його поведінки. Висловлення *Sicher ist sicher* означає в цьому контексті *Кинутись під потяг – надійніше, ніж стрибнути з віадуку* та *Гудець хоче бути впевненим у миттєвій смерті*:

Streckengeher: *Er kommt. Stille.*

Pokorny: *Er denkt, ein Viadukt ist zwar sehr hoch, aber vielleicht ist man doch nicht gleich hin –*

Streckengeher: *Er denkt, ich werf mich lieber vor den Zug –*

Pokorny: *Sicher ist sicher. (+) *Sich vor den Zug zu werfen ist sicherer als vom Viadukt herunterzuspringen* (+) *Hudetz will sicher sein**

Hudetz kommt langsam von links. (Horvath: *Der jüngste Tag*, с. 584).

Українське прислів'я *Що буде, те й буде* вживається для вираження рішучості у здійсненні чогось небезпечного, ризикованого. Що саме є ризикованим, задає дискурсивний контекст. Приміром, закохані Анатолій і Інна потрапили у відділок міліції за те, що залізли на вишку в парку. Міліціонер пропонує відпустити їх, ризикуючи викликати гнів начальника:

Калита. *Значить, так... Давай випустимо тих молодят. Що буде, те й буде. (+) *Начальник може висловити нам догану, але ми знаємо, що вчиняємо правильно.**

Василь. *Великий ви гуманіст, товаришу Калита. (Микола Зарудний, «На сьомому небі», с. 87)*

Дискурсивні тавтології є авторськими, живими (на зразок розмежування живих і стертих метафор). Мовець використовує синтаксичну модель для наповнення її лексичними елементами, які корелюють із дискурсивним контекстом. Повторюваний елемент указує на референт, а змісл задається тавтологічною формою висловлення. Наприклад, мовець заповнює фразеошаблон *N як N* лексемою *дівчина*: *Дівчина як*

дівчина. Мовець (Любчик) закоханий у матір цієї дівчини – Майї, колишню актрису. Про неї згадує його співрозмовник Вороний, використовуючи усічене прислів'я *Яблуко від яблуньки*, яке генерує паремійну імплікатуру – натяк, що Майя і її матір – жінки легкої поведінки. Це викликає у Любчика обурене заперечення:

Вороний. *Не одному ще ця Майя голову закрутить. Яблуко від яблуньки...*

Любчик. *Прошу в моїй присутності не говорити про яблуньку. Дівчина як дівчина. (+> Майя нікому голову не закрутить, бо вона нормальна дівчина.)*

Вороний. *А до чого вона довела товариша Барана? Вчора ввечері теж прийшов під мухою. (Микола Зарудний, «Ну й діти!», с. 432)*

Показово, що адресат реагує саме на імплікатуру, наводючи аргументи на користь своєї думки, як і в наступному прикладі з німецькомовного дискурсу. Лео необгрунтовано звинувачує свою наречену Марі в зраді, а вона дорікає йому, використовуючи ТВ:

Leo: *Es war etwas Unsauberes zwischen euch, das hat man genau erkennen können.*

Marie: *Schwarm!*

Leo: *Man hat so seine Gedanken und eh man schaut, fällt einem alles zusammen, was man aufbaut. Ein gebranntes Kind scheut das Feuer.*

Marie: *Eine Eifersucht ist eine Eifersucht! (+> Du bist eifersüchtig)*

Leo: *Ausredn, sonst nix. (Kroetz: Maria Magdalena, с. 432).*

Останній приклад свідчить, що за допомогою ТВ мовець може реалізовувати не тільки мовленнєві акти асертиви (констатації та припущення), але й інші іллокутивні типи, зокрема експресиви (докори).

5. Фразеологійні німецьких і українських тавтологічних висловлень.

Оскільки конвенціоналізовані імплікатури прив'язані до мовних одиниць, вони залежать від природної мови і мають національно-мовну специфіку. Розрізняються в різних мовах і фразеологійні тавтологічних висловлень. Такі висловлення на матеріалі німецькомовного дискурсу досліджено досить глибоко [2; 7; 12; 15] Українські ТВ ще чекають на свого дослідника, однак пілотна розвідка дає уявлення про їх найчастотніші фразеологійні шаблони.

Українські та німецькі ТВ демонструють три типи фразеологійних шаблонів – субстантивні, прономінальні та клаузуальні.

У субстантивних ТВ повторюваним елементом виступає іменник. Українські субстантивні ТВ мають такі фразеологійні шаблони:

- *N є N (Життя є життя),*
- *N – це N (Театр – це театр),*
- *N як N (Дівчина як дівчина),*
- *(Оце) N – так N (Свято – так свято),*
- *N був, N і зостався (Харитон був, Харитоном і зостався).*

Німецькі субстантивні ТВ мають фразеологійний шаблон *S ist/bleibt/heißt S* у різних модифікаціях. Іменник може стояти у формі множини – *Eltern waren Eltern*, вживається з нульовим, невизначеним, визначеним артиклем або присвійним займенником – *Beweis ist Beweis; Eine Eifersucht ist eine Eifersucht; Der Tisch ist der Tisch; Sein Kind ist sein Kind*. Зв'язка представлена дієсловами *sein, bleiben, heißen*, що вживаються

здебільшого у формі *Präsens Indikativ Aktiv*, проте дієслово *sein* може вживатись і у формах *Präteritum Konjunktiv Aktiv*, *Futurum Indikativ Aktiv*, *Präteritum Indikativ Aktiv*.

До прономінального типу належать фразеологони з повторюваним особовим займенником: *Я – це я*; *Оце ми – так ми*; *Ich bin ich*.

У клаузалних ТВ повторюваним елементом є речення (клауза) – в складнопідрядному реченні за семантикою співпадають головне та підрядне. Виокремлюються повні та еліптичні клаузалні ТВ.

Українські повні клаузалні ТВ мають фразеологон суб'єктного речення – *Що V, me/mo V: Що буде, те й буде; Що маємо, то маємо*.

Німецькі повні клаузалні ТВ становлять різні типи складнопідрядних речень [2: 83-90]:

- 1) умовні, що мають дві синтаксичні моделі:
  - *Wenn p, (dann) p: Wenn er kündigt, dann kündigt er;*
  - *p, wenn p: Den hat man, wenn man ihn hat;*
- 2) каузальні, що мають синтаксичну модель *p, weil p: Es ist gleich, weil es gleich ist;*
- 3) атрибутивні, що мають синтаксичну модель *p, den p: Ich muss den Weg gehen, den ich gehen muss;*
- 4) суб'єктні з підметом – неживою істотою, що мають синтаксичну модель *Was p, p: Was geschehen ist, ist geschehen;*
- 5) суб'єктні з підметом – живою істотою, що мають синтаксичну модель *Wer p, (der) p: Wer müde ist, ist müde;*
- 6) предикативні, які становлять найменування підмета, що мають дві синтаксичні моделі:
  - *p, der p: Ich bin, der ich bin;*
  - *p, was p: Wir sind, was wir sind;*
- 7) предикативні, що означають ознаку підмета та мають дві синтаксичні моделі:
  - *(So) wie p, (so) p: Wie ich bin, so ich bin;*
  - *p, wie p: Wir sind, wie wir sind.*

Повторюваний підмет клаузалного ТВ здебільшого виражений дієсловом *sein* у формі *Präsens Indikativ Aktiv*, рідше – *Futurum Indikativ Aktiv*, зустрічаються також повнозначні дієслова у формі *Präsens Indikativ Aktiv* або *Perfekt Indikativ Aktiv*, а також модальні дієслова у формі *Präsens Indikativ Aktiv*.

У еліптичних клаузалних ТВ випущені частини головного й підрядного речень, при цьому їх можна трансформувати в генералізоване умовне речення: *Geschehen ist geschehen → Wenn ein Unglück geschehen ist, dann ist es geschehen* [12: 402].

Українські еліптичні ТВ представлені дієслівними структурами (з повторюваним дієсловом) – *V, так V: Грати, так грати → Якщо ми будемо грати, то будемо грати*.

Серед німецьких еліптичних ТВ залежно від граматичного критерія виокремлюються ад'єктивно-адвербіальні: *Gemein bleibt gemein; Sicher ist sicher*; і партиципальні: *Abgesetzt ist abgesetzt; Geschehen ist geschehen*. У ад'єктивно-адвербіальних ТВ випущені елементи підрядного речення – сполучник і дієслівна частина складного

іменникового присудка – дієслово *sein* у формі *Präsens Indikativ Aktiv*, експліцитний прикметник або прислівник є предикативом. У партиципальних ТВ випущена змінна частина присудка у формі *Perfekt Indikativ Aktiv* або *Präsens Indikativ Stativ*.

Німецькі ТВ є більш різноманітними за структурою. Крім того, в них частотні так звані «структурні добавки» [7: 29]: сполучники *denn, aber, und*, модальне слово *wirklich*, прислівники часу *ewig, immer*, градуальна частка *ganz*, обмежувальна частка *nur*, модальні частки *ja, eben, halt, schließlich*. Для україномовних ТВ характерні сполучник *але, тож*, займенник *це* і модальні частки *ж, й*.

6. Висновки.

Прагматодискурсивний підхід до тавтології уможливило її аналіз у якості тавтологічних висловлень, які отримують смисл у дискурсі у вигляді імплікатури. Німецькі та українські ТВ становлять висловлення-фразеошаблони трьох структурних типів – субстантивні (з повторюваним іменником), прономінальні (з повторюваним займенником) та клаузальні (з повторюваним реченням). Імплікатури ТВ належать до синтаксичного типу конвенціоналізованих імплікатур, оскільки вони прив'язані до ідіоматичних синтаксичних структур, які виступають їх тригерами. Залежно від ступеня конвенціоналізації, ТВ поділяються на ТВ-прислів'я та дискурсивні ТВ. Німецькі ТВ є більш різноманітними за структурою, ніж українські.

Перспективи дослідження стосуються його поглиблення у бік встановлення загальних і національно-специфічних характеристик українських і німецьких ТВ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мороховский А.Н. Стилистика английского языка / А.Н. Мороховский, О.П. Воробьева, Н.И. Лихошерст, З.В. Тимошенко. – К. : Вища школа, 1991. – 272 с. 2. Говоруха Н.В. Когнитивно-прагматические свойства тавтологических высказываний (на материале немецкоязычного дискурса) : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Н.В. Говоруха. – Харьков, 2013. – 239 с. 3. Крапотина Т.Г. Фразеологизация синтаксических связей в устойчивых сочетаниях тавтологического типа : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Т.Г. Крапотина. – М., 1996. – 16 с. 4. Савицкий В.М. Основы общей теории идиоматики / В.М. Савицкий. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2006. – 208 с. 5. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с. 6. Чернышева И.И. Устойчивые словесные комплексы в языке и речи (на материале немецкого языка) / И.И. Чернышева. – М. : Высшая школа, 1980. – 141 с. 7. Autenrieth T. Tautologien sind Tautologien / T. Autenrieth // Pragmatik und Sprechakte. – Opladen : Westdeutscher Verlag, 1997. – S. 12–32. 8. Bach K. The Myth of conventional implicature / K. Bach // Linguistics and Philosophy. – 1999. – Vol. 22. – P. 327–366. 9. Busse D. Konventionalisierungsstufen des Zeichengebrauchs als Ausgangspunkt semantischen Wandels / D. Busse // Diachrone Semantik und Pragmatik. –Tübingen: Niemeyer, 1991. – S. 37–65. 10. Davis W.A. Meaning and Implicature / W.A. Davis // Saying, Meaning, Implicating. – Leipzig : Univ. Verl., 2003. – P. 120–132. 11. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. – Tübingen : Niemeyer, 1997. – 299 S. 12. Fritz G. Zur Verwendung tautologischer Sätze in der Umgangssprache / G. Fritz // Wirkendes Wort. – 1981. – № 31/6. – S. 398–415. 13. Grice H.P. Studies in the Way of Word / H.P. Grice. – Cambridge (Mass.), L. : Harvard Univ. Press, 1991. – 406 p. 14. Gühlich E. „Was sein muß, muß sein.“ Überlegungen zum Gemeinplatz und seiner Verwendung / E. Gühlich // Bielefelder Papiere

zur Linguistik und Literaturwissenschaft. – 1978. – Heft 7. – S. 1–41. 15. Harras G. Jenseits von semantischen Konventionen – zum Beispiel: tautologische Äußerungen / G. Harras // Zeitschrift für germanistische Linguistik. – 1999. – Heft 27. – S. 1–12. 16. Heringer H.J. Gricesche Maximen und interkulturelle Kommunikation // Sprache und Literatur in Wissenschaft und Unterricht. – 1994. – Heft 25. – 2. Halbjahr. – S. 40–49. 17. Lyons J. Semantics / J. Lyons. – Cambridge etc. : Cambridge Univ. Press, 1981. – 897 p. 18. Plett H.F. Systematische Rhetorik: Konzepte und Analysen / H.F. Plett. – München : Fink, 2000. – 303 S. 19. Quasthoff U. The Uses of Stereotypes in Everyday Argument / U. Quasthoff // Journal of Pragmatics. – 1978. – Vol. 2. – P. 1–48.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Зарудний М.Я. Твори в 4-х томах. Том 4 / Микола Зарудний. – Київ : Дніпро, 1982. – 464 с. 2. Kroetz F.X. Gesammelte Stücke / Franz Xaver Kroetz. – Fr./M. : Suhrkamp, 1972. – 504 S. 3. Horváth Ö. von. Gesammelte Werke. Bd. 2 : Schauspiele / Ödon von Horváth. – Fr./M. : Suhrkamp, 1978. – 645 S.

Безуглая Л.Р., д. филол.н., проф.

Харьківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ТАВТОЛОГИЧЕСКИЕ ВЫСКАЗЫВАНИЯ В УКРАИНСКОМ И НЕМЕЦКОМ ДИАЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

*В статье рассматриваются украинские и немецкие тавтологические высказывания типа *Sicher ist sicher*, *Життя є життя*, которые получают смысл в дискурсе в виде имплицатуры. Тавтологические высказывания представляют собой высказывания-фразеологические шаблоны повествовательной структуры с формальным совпадением аргумента и предиката пропозиции трех структурных типов – субстантивные (с повторяющимся существительным), прономинальные (с повторяющимся местоимением) и клаузуальные (с повторяющимся предложением). Имплицатуры тавтологических высказываний принадлежат к синтаксическому типу конвенционализированных имплицатур, поскольку привязаны к идиоматическим синтаксическим структурам, которые выступают их триггерами. Под триггером имплицатуры понимается языковая единица, значение которой говорящий использует в дискурсе для интендирования имплицатуры, а адресат – для ее выведения. В зависимости от степени конвенционализации, тавтологические высказывания подразделяются на тавтологические пословицы и дискурсивные тавтологии. Немецкие тавтологические высказывания являются более разнообразными по структуре, чем украинские.*

Ключевые слова: *диалогический дискурс, конвенционализированная имплицатура, пословица, тавтологическое высказывание, триггер, фразеологический шаблон.*

*Bezugla L.R., Dr. habil., Prof.
V.N. Karazin Kharkiv National University*

TAUTOLOGICAL UTTERANCES IN UKRAINIAN AND GERMAN DIALOGICAL DISCOURSE

*The article is devoted to Ukrainian and German tautological utterances of kind *Sicher ist sicher*, *Життя є життя* that get meaning in the discourse as implicatures. Tautological utterances present phrasal patterns of declarative structure which argument and proposition predicate formally match; they have three structure types – substantive (with repeated noun), pronominal (with repeated pronoun) and clausal (with repeated clause). Implicatures of tautological utterances belong to the syntactic*

type of conventionalized implicatures, because they are tied to idiomatic syntactic structures that serve as their triggers. The implicature trigger is understood as language unit which meaning is used in discourse by the speaker to intend implicature and by the addressee – to derive it. Depending on the conventionalization degree, tautological utterances are divided into tautopolical proverbs and discursive tautologies. German tautological utterances are more diverse in structure than Ukrainian ones.

Key words: dialogical discourse, conventionalized implicature, phrasal pattern, proverb, tautological utterance, trigger.

Стаття надійшла до редакції 02.06.2017.

УДК 81'42: 811.112.2

Білик К. А., канд. філол. н.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ДО ПИТАННЯ ЛЕМАТИЗАЦІЇ КОРПУСІВ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ

Традиційна анотація корпусу передбачає його лематизацію, яка уможливує виконання пошуку за словоформами. На прикладі аналізу корпусу текстів Рільке показано морфологічну аморфність, притаманну слововжитку в поетичних текстах, яку пояснено психолінгвістичним розумінням продукування мови, та доведено, що для аналізу поетичних текстів, для яких характерною є синтаксична аморфність та відсутність колокацій, доцільним є виконання пошуку не за лемами, а за спільнокореновими словами, отже, важливою вимогою до анотації корпусу поетичних текстів є проведення стемінгу.

Ключові слова: корпусна лінгвістика, конструкційна граMATика, колокація, консоціація, асоціація, праймінг, стемінг.

Корпусній лінгвістиці належать безперечні здобутки у спостереженні принципово важливої ролі повторюваності для мови, яка мало усвідомлювалася раніше, насиченості мови колокаціями та подібними до неї регулярними фразеологічними структурами. Корпусна лінгвістика унаочнила те, що значення слова не може бути досліджене ізольовано, без залучення аналізу контексту, а також надала докази на користь того, що слова здатні впливати на весь текст і програмувати появу інших слів. Дослідження, здійснені в руслі корпусної лінгвістики, зробили очевидними такі явища, як існування слів, що поєднуються переважно з колокатами, які мають схожі відтінки значення (семантична преференція), і закріплення значення слова за певною синтаксичною конструкцією. Вони заклали теоретичні й методологічні основи вивчення складного феномену зчитування “привида” відсутнього слова, тобто відновлення значення слова, закріпленого за колокацією, як “другого шару” повідомлення навіть за його відсутності або підстановки, прикладом чого може бути ...*stille Wasser sind Mörder*¹, що можна перекласти як «у тихому болоті вбивці водяться», яке виникло завдяки підстановці одного слова у відомій колокації *stille Wasser*

¹ Canetti E. Die Blendung / E. Canetti. – Carl Hanser Verlag. – с. 333.